

TREBALL ALS ARXIUS MUNICIPALS

Lògicament, els arxius contenen molta informació sobre instrucció pública. Hem intentat identificar-la, analitzar-la i recollir (fotocòpies i escàner) els materials més interessants des del punt de vista pedagògic. Els arxius també contenen una gran quantitat de comunicats i correspondència administrativa, però també hi hem localitzat materials elaborats pel propis alumnes de gran valor històric i antropològic.

Ens vam adreçar a tots els responsables de cada arxiu explicant-los els objectius i el que cercaven entre els seus materials. Els vam escriure la següent carta:

Benvolguts arxiveres i arxivers,

Estic acabant de recollir materials i documentació per anar farcint una història de l'educació de l'illa de Menorca. En hores d'ara és molt el material recollit, tot i que no el podré posar al dia en els terminis establerts. Al llarg dels anys, he anat consultant els fons de diferents ajuntaments. El material identificat supera, en escriure, els límits del treball.

Malauradament, no tots els arxius municipals es poden consultar on line. Per aquest motiu vaig parlar amb Miquel Marquès, arxiver del Consell Insular de Menorca, i me va facilitar els vostres noms i adreces. Igualment, me va suggerir que si, ara, només m'interessava una visió global dels possibles continguts dels arxius, el millor que podia fer era consultar **els inventaris** (llistat on queda reflectit el contingut dels documents, descrits de forma genèrica).

Per tant, de cara a futures recerques, **m'interessaria molt tot el que consti a l'inventari sobre educació (instrucció pública) anteriors als anys setanta del segle passat**. Desconec com ho podria consultar i/o obtenir una còpia. Per aquest motiu us deman la vostra col·laboració. En cas necessari me podria desplaçar per recollir o veure el que tingueu, si bé l'objectiu d'ara és simplement obtenir una visió global, no aprofundir en cap tema en concret.

En hores d'ara, me preocupa el marge de temps que dispòs. He recollit uns materials molts valuosos (inèdits) que han implicat molta dedicació. Alhora, el meu estat de salut no és bo i, tot plegat, m'ha endarrerit molt. Esper la vostra comprensió.

En el cas de l'Arxiu Històric i Biblioteca Pública de Maó l'he pogut consultar gairebé en la seva totalitat. Igualment, en cas de disposar d'un inventari si que m'interessaria consultar.

Alaior, 2022

Pere Jaume Alzina Seguí

L'arxiver del Consell Insular de Menorca, Miquel Marquès, me va proporcionar els accessos i les adreces de tots:

- Arxiu Històric Provincial Pau Salort psalort@bibliomao.es 971 36 54 88 - 36 91 90
- Arxiu Diocesà de Menorca Marc Pallicer Benejam - Josep Gornés arxiudiocesa.menorca@gmail.com
- Arxiu Municipal Ester Cladera ext. 224 - Marga ext. 244 arxiu@ajmao.org 971 36 98 00
- Arxiu Municipal de Ciutadella. Arxiu històric Florenci Sastre Portella

arxuihistoric@ajciutadella.org 971 38 04 45

- Arxiu Municipal de Ciutadella. Arxiu administratiu Marc Pallicer Benejam arxiu@ajciutadella.org 971 48 46 86
- Arxiu Municipal des Mercadal (Antics quarters militars) Cristòfol Barber Villalonga arxiunicipal@esmercadal.es 971 15 44 25
- Arxiu Municipal d'Alaior (Mercè Capella) arxiu@aj-alaior.org 971 37 10 02 ext. 143
- Arxiu Municipal des Migjorn Gran general@ajmigjorngran.org 971 37 01 10
- Arxiu Municipal des Castell (Laura Martínez) arxiu@aj-escastell.org
- Arxiu Municipal de Sant Lluís arxiu@ajsantlluis.org 971 15 09 50
- Arxiu Municipal de Ferreries (Paqui Pons Truyol) 37 41 85 bibferreries@menorca.es

Els resultats foren notables i mantenim el contacte, ja que he localitzat diferents materials que s'han d'estudiar. Malauradament, no ha estat possible elaborar l'estudi sobre aquests nous materials per manca de temps i molt material.

Arxiu històric Ajuntament de Maó

Com ja hem comentat, entre els arxius destaca el de l'Ajuntament de Maó. Aquest arxiu està repartit entre l'arxiu municipal, al mateix ajuntament i els fons conservat a la Biblioteca Pública de Maó. En la mateixa Biblioteca s'hi troben els documents de l'arxiu de la Delegació del Govern a Menorca, que fan referència bàsicament a les associacions legalment constituïdes al llarg dels anys. L'Arxiu de Maó conserva un material únic: textos, dibuixos, llibretes i làmines elaborades per tots els fillets que acudien a les dues escoles públiques de Maó, iniciant-se a principi del segle XX. Aquest material esdevé un petit tresor i és molt rellevant no només a Maó i la seva gent, sinó que transcendeix més enllà de l'illa. Els materials conservats a l'arxiu històric de Maó esdevenen un conjunt únic a l'estat espanyol. Com bé sabem, el cronista arxiver de l'Ajuntament de Maó al llarg de les primeres dècades del segle XX fou Francesc Hernández Sanz, una persona amb una sòlida formació i àmplia experiència que sabia molt bé el que calia conservar. Per tant, els materials conservats a l'arxiu són el testimoni de la innovació educativa que va portar a terme el municipi de Maó en totes les escoles que eren de la seva jurisdicció. El material és realment impressionant i donar-lo a conèixer pot implicar un abans i un després en la nostra atapeïda innovació educativa.

Sens dubte, Francesc Hernández Sanz, sabia perfectament el que feia; sabia que aquelles excursions i les reflexions que els alumnes elaboraven a casa seva sobre el lloc visitat eren una important innovació a molts nivells:

- A la majoria d'excursions s'hi anava a peu, els dijous capvespre entre les 15 i les 20 o 21 hores, en ocasions.
- A tots els llocs visitats hi havia quelcom d'interessant: monuments arquitectònics, mostres de les construccions talaiòtiques, zones naturals d'especial interès (torrents, boscos, barrancs, fauna i flora...). D'aquesta

manera els alumnes escoltaven dels seus mestres i acompanyants la història i les característiques del lloc, dels diferents hàbitats localitzats, la vida al camp, etc. Aprenien a valorar la natura, la petjada humana i la història de l'illa de Menorca. Gairebé 80 anys després d'aquestes experiències va sorgir una nova assignatura que intentava parlar sobre els mateixos temes esmentats: l'assignatura de Coneixement del Medi Natural i Cultural.

- El treball d'escriptura posterior, intentant recollir els aprenentatges del dia també era una activitat força interessant. Se parlava dels punts principals del recorregut i dels llocs d'interès prèviament, preparant el que avui en dia es coneix com el moment de planificar el text, repassant les idees, identificant els aspectes més rellevants i donant alguna instrucció ortogràfica i gramatical. Aprenien a escriure, escrivint i reflexionant sobre l'escriptura.

Era Hernández Sanz conscient de tots aquests processos? Creiem que sí, tot i que, temps enrere no existien els conceptes sorgits de la recerca actual. Planificar, textualitzar i revisar són les tres fases que es proposen, des de la didàctica de la llengua, per aprendre a escriure correctament. Cap dels tres conceptes apareixen fins a principis dels anys setanta.

El que més sorprèn d'aquest valuós arxiu és que conté els textos, les reflexions i els dibuixos de TOTS els fillets d'una classe. L'excursió era la mateixa per tots, tots junts visitaven els mateixos llocs; tots rebien les explicacions del mestre. Per tant, seria lògic pensar que gairebé tots els textos eren molt semblants. En casos així, se solen seleccionar els millors textos com a mostra i recordatori. De cada excursió tenim les textos elaborats de tots els alumnes que van poder anar a l'excursió. Els textos de tots. Les diferències entre textos d'una mateixa classe és sorprenent: escrits breus i molt breus, escrits ben documentats amb imatges potents; textos amb lletra llegible i d'altres gairebé intel·ligibles. Textos molts simples al costat de textos molt ben elaborats d'alumnes que tenien la mateixa edat. Hi ha textos d'alumnes de deu i onze anys que just, just dominen l'escriptura i d'altres que escriuen perfectament (respectant marges, bona lletra, bones il·lustracions, idees organitzades per paràgrafs ben construïts...).

El concepte d'atenció a la diversitat, aleshores no existia. Però pensem que Hernández Sanz era conscient del valor de conservar els textos de tots. És una acte de respecte cap als alumnes, tot i que ni uns ni els altres n'arribessin a ser conscients. Es valorava l'esforç que havia fet l'alumne independentment dels resultats. Les condicions econòmiques d'algunes famílies eren pessimes, fins al punt de presentar els textos escrits en retalls de cartró, capses de sabates, capses de mistos esteses... No podien comprar paper! Però el seu esforç valia la pena i així se li reconeixia. Altruisme, bondat i capacitat de superar les adversitats.

En el cas de l'Arxiu Municipal de Maó i de la Biblioteca Pública vam procedir a fer un extensa i acurada revisió, tot i que lògicament el temps invertit supera en escreix qualsevol previsió.

Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella

El cas de l'Ajuntament de Ciutadella la situació és força diferent. Pels motius que sigui no hi ha inventaris dels materials. I concretament en les àrees d'Educació i Instrucció Pública. Tots els materials, lligalls o expedients sobre educació i instrucció pública es troben en capses. N'hi ha més de tres-centes. Lògicament, aquesta situació dificulta i molt la tasca de recerca. Dins cadascuna de les capses hi troben tots els papers generats en un any: rebuts, factures, plànols, instàncies, projectes, despeses de

manteniment, cartes, sol·licituds, expedients, tiquets de compra, llibres... Per tant, si sabem en quin any va ocórrer un determinat fet podem consultar el que hi hagi dins la caixa de l'any corresponent, però desconeixem què hi trobarem, desconeixem si existeix o no. La recerca és molt difícil.

Per tant, només hem pogut fer consultes parcials i no hem pogut elaborar la llista de materials sobre educació com hem pogut fer amb l'arxiu de Maó.

Arxiu Administratiu Municipal de l'Ajuntament de Ciutadella

L'arxiver ens informa que en aquest arxiu només tenen documents sobre obres i reformes de centres escolars fora del període que investiguem. Vull agrair la dedicació de l'arxiver que me va proporcionar importants referències pel que fa a recerques concretes que s'han fet i bibliografia i lligalls importants.

Arxiu Diocesà de Menorca

Conté importants fonts documentals relacionats amb l'educació:

- Seminari Conciliar de Menorca (1850-1970)
- Germans de les escoles cristianes de la Salle de Maó i Alaior (1905-1933)
- Pares salesians de Ciutadella (1889-1925)
- Convent del Col·legi de la Companyia de Maria (1853-1935)
- Religioses de la Consolació de Ciutadella (1891-1936)
- Esclaves del Sagrat Cor de Maria de Maó (1887-1929)

D'aquests arxius s'han realitzat diferents treballs darrerament. En Rafel Casasnovas Cortés va fer un estudi sobre el Col·legi salesià i segons hem consta, el va publicar el 2007 amb el títol: *Menorca, María Auxiliadora y la obra salesiana: 1899-1939*.

Farà uns 15 anys, na Blanca Moll Benejam va fer un estudi d'investigació sobre la fundació del Col·legi Públic Joan Benejam. Farà uns tres anys es va fer un Treball Final de Grau per la Universitat Oberta de Catalunya amb el títol: *Els Col·legis religiosos de Ciutadella de Menorca. 1900-1940* de n'Antoni Marquès Benejam.

L'Arxiu també conté el fons documental Carreras, corresponent a una família noble ja extingida que residia a la casa senyorial avui convertida en l'Hotel Can Faustino. En el seu fons hi ha tots els arxius privats de na Joana Vigo Squella, una dona de finals del segle XVIII i principis del XIX, la qual rebia classes a ca seva. El més interessant és que conservem els seus exercicis i manuals d'apunts, motiu pel és una bona font documental per saber com era l'ensenyança de les dones de la noblesa a les dates indicades.

Arxiu Històric Ajuntament d'Alaior

- Instrucció Pública Lligalls 3 i 4, 1839-1900: varis documents.
- Instrucció Pública Lligalls 3 i 4, 1839-1900: documents varis; escola de primeres lletres de 1820, inventari escoles 1840, inventaris 1847, llistes de material didàctic lliurat per l'Ajuntament a l'escola 1935, alumnes assistents a les escoles l'any 1924, resumen assistència a classe diferents anys i alumnes matriculats a les diferents escoles de la localitat.
- Llibre d'actes començat el 21 de gener de 1854, segon plec llibre d'actes a

partir de 1839 i continuació (documents molt interessants, encara no fotocopiats).

- Llibre d'acords comissió Instrucció Pública: 1891-1900.
- Llibre d'acords comissió Instrucció Pública 1901-1914.
- Llibre d'acords comissió Instrucció Pública 1914- 1932.
- Instrucció Pública 13-I-C 1914: Denuncia Sr. director escuela graduada niños por insultos y ofensas inferidas el 11 de febrero de dicho año.
- Instrucció pública 13-I-C 1914: Disposición dada Sr. Director Graduada de no admitirse clase de música a los niños que asisten a la Escuela Laica.
- Instrucció Pública 13-I-D: Instancia Dirección General del ramo pidiendo se creen en esta dos escuelas más de adultos.
- Instrucció Pública: 13-I-C 1921: Copia de datos pedidos por el Ayuntamiento por el Sr. Inspector provincial en la visita girada a esta Villa en setiembre de 1921.
- Instrucció Pública: 13-I-C 1924: Compliment circulars de la Inspecció Provincial de primera ensenyança.
- Instrucció Pública 13-I-C 1931-1935: Nombramiento y constitución del Consejo Local de Primera Enseñanza.

Arxiu Històric Ajuntament de Ferreries

Arxiu Municipal de Sant Lluís

- Ed. centros escolares 1958-1972
- Junta Local enseñanza i Junta Municipal Ed. 1906-1940/8. A aquesta caixa hi ha llibres d'actes per què els vaig deixar a un investigador d'arquitectura de Femenies (plànols no vam trobar però sí descripcions tant dels edificis com del treball dels mestres i els alumnes que hi anaven).
- Col·legi Públic Sant Lluís sense data

Adjuntem també la part d'un document que va realitzar una de les arxiveres, crec que na Joana Garau, sobre educació i les escoles al poble.

Història Escola Sant Lluís

Antecedents

- Escuela Nacional de Niños: l'Ajuntament compra a Juan Coll Orfila el 19 d'agost de 1911 un terreny situat al carrer d'Allemand cantonada amb el carrer Sant Jacint, per construir-hi una escola de fillets i una casa pel mestre.
- 1913: inauguració de l'escola. L'arquitecte és Francesc Femenies.
- 1933: acta de Ple de 8 de març: l'Ajuntament demana a l'Inspector provincial de Primera Ensenyança de Balears la creació d'una escola unitària per a fillets, una unitària per a filletes i una per a pàrvuls. S'acorda en l'esmentat Ple, cedir un local i "casa habitació" per als mestres o bé la subvenció corresponent.

Escola actual

- Construcció de l'Escola: entre 1935 i 1947.
- Inauguració de l'Escola: dia 9 de gener de 1949.
- Ampliació Escoles Graduades: 1956-1958.
- Acondicionamiento y pavimentación de la plazoleta escolar interior: 1967.
- Constitució del "Colegio Nacional Mixto": 1973.
- Informe de la directora de l'escola sobre la necessitat d'ampliació de l'edifici escolar: 1977.
- Ampliació: 1983.
- Menjador: 1988.
- Reforma de les cobertes, reordenació de patis i recollida de pluvials: Projecte de 1996.
- Ampliació de 6 aules noves: s'inaugura el curs 2004-2005.
- S'Auba: núm. 164, 2003. Núm. 176, 2004.

Amb el recull que presentem, fruit de moltes hores de feina, pensem que se poden iniciar noves recerques. Així ho farem nosaltres i anirem publicant les novetats a la web.

Com podreu comprovar s'ha elaborat un extens resum sobre les notícies educatives aparegudes en premsa. Lògicament podem trobar-hi errors. Hi ha molt material i molts temes iniciats. Mancaria encara una revisió complerta del diari El Bien Público. Tenim una desena d'anys revisats però encara ens queda molt. Globalment, les temàtiques queden ben recollides en la resta de premsa revisada. Considerem important posar a l'abast de tothom aquests llistats. Només a cop d'ull se'ns vindran idees per continuar investigant, elaborar nou coneixement i compartir-lo, divulgar-lo i facilitar el seu ús. Només així arribarem a democratitzar el coneixement: ha d'arribar a tothom, ha de poder ser contrastat, validat o replicat.

Aquest recull permet iniciar noves recerques i apropar la realitat històrica a un públic divers però interessat amb les esdeveniments culturals i educatius de la nostra illa.

Vull agrair sincerament el suport i l'ajuda en tot moment per part dels responsables de l'Arxiu Històric i de la Biblioteca Pública de Maó. M'ha proporcionat importants informacions que de ben segur haurem d'aprofundir.

Vam iniciar la recerca abans de la digitalització dels arxius històrics. En aquests moments ja podem accedir a consultes a través de la web. L'Ajuntament de Maó té els seus inventaris en línia <http://www.bibliomao.es/ca/arxiu-historic?privat=1>
Si es vol fer alguna consulta de la documentació ara es pot fer la sol·licitud en línia a info@bibliomao.es

També se me va informar que a l'Arxiu de la Universitat de Barcelona (<http://www.ub.edu/arxiu/ca/contacte.html>) tenen un fons molt interessant: el fons del Distrito Universitario de Barcelona, Tarragona, Lleida, Girona i Illes Balears. Amb el Plan Pidal (1845) la Universitat de Barcelona es convertí en el representant del Ministeri a les 4 províncies de Catalunya i Balears. I la UB com a districte universitari rebia, per exemple, els expedients de creació de les escoles amb els plànols, la provisió de places, etc. tant d'educació primària com secundària.

Ens han comentat que tenen l'inventari començat però encara no està a disposició. Ens han assegurat que just ho tinguin m'ho enviaran.

